

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
PROF. DR. M. ORHAN OKAY ÖZEL SAYISI
YIL 6, ARALIK 2020

Dr. Öğr. Üyesi Ulaş BİNGÖL

*Siirt Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Siirt/TÜRKİYE
ulasedebiyat@gmail.com
ORCID *

**ORHAN OKAY'IN
KALEMİNDEN SANAT VE
EDEBİYAT**

ART AND LITERATURE ACCORDING
TO ORHAN OKAY

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 09.11.2020	Received Date: 09.11.2020
Kabul Tarihi: 27.11.2020	Accepted Date: 27.11.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.12.2020	Date Published: 31.12.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Bingöl, Ulaş, "Orhan Okay'ın Kaleminden Sanat ve Edebiyat" *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Özel Sayısı, Aralık 2020, s. 281-295.

Bingol, Ulas, "Art And Literature According To Orhan Okay", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Prof. Dr. M. Orhan Okay Special Issue, December 2020, p. 281-295.

10.28981/hikmet.823739

Dr. Öğr. Üyesi Ulaş BİNGÖL

ORHAN OKAY'IN KALEMİNDEN SANAT VE EDEBİYAT
ART AND LITERATURE ACCORDING TO ORHAN OKAY

ÖZ

Edebiyat özü itibarıyla bir sanat olduğundan edebiyat eleştirisi de sanat eleştirisi olarak kabul edilir. Doğru ve nitelikli bir eleştiriye ulaşabilme adına eleştirmenin sanat felsefesinden haberdar olması gerekir. Yeni Türk Edebiyatı sahasında ortaya koyduğu eserlerle edebiyat eleştirisinin nasıl olması gerektiği noktasında yol gösteren Orhan Okay'ın çalışmalarında sanat ve edebiyat hakkında önemli değerlendirmeler mevcuttur. Sanat ve edebiyatı muhtelif açılardan ele alan Okay, eserin anlaşılması ve estetik değerinin ortaya konulması taraftarıdır. Onun çalışmalarında takip edilen inceleme yöntemlerinin de birçok noktada eserin estetik değerini ortaya koymaya yönelik olduğu gözden kaçmaz. Sanat felsefesi ve estetik başta olmak üzere birçok alandan istifade eden Okay, bilgi birikimini ortaya koyduğu çalışmalara yansıtmıştır. Onun eserlerinde sanat ve edebiyatın mahiyetine yönelik önemli değerlendirmeler mevcuttur. Bu çalışmanın amacı Orhan Okay'ın eserlerini inceleyerek sanat ve edebiyata yaklaşım biçimini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Okay, Sanat, Edebiyat, Estetik, Eleştiri.

ABSTRACT

Literary criticism is considered art criticism because of literature is inherently art. The critic hears about the art philosophy the purpose of reaching accurate and qualified Criticism. Orhan Okay who leads to researcher at the point of how literary criticism should be by his works in the field of New Turkish Literature asserts ideas about art and literature in his works. He supports that literary works must be understood and revealed their aesthetic value. It is observed that analysis methods in his works serve revealing aesthetic value purpose. Orhan Okay who leads to researcher by his works makes qualified comments by he benefits of many disciplines such as philosophy and aesthetic. There are important considerations about art and literature in his works. The aim of this study is to investigate Orhan Okay's thoughts on art and literature.

Keywords: Orhan Okay, Art, Literature, Aesthetic, Criticism.

*Sanatla bir tanışıklığı olmak, kültürlü
bir insan için çok zorunlu olmuştur ve
kendini bir sanat hevesli ve bir uzman
olarak kanıtlama iddiası hemen hemen
evrenseldir.
(Hegel)*

Giriş

Sanat ve edebiyat eleştirisi, ana malzemesi olan sanat ve edebiyattan hem beslenir hem ona yön verir. Bundan dolayı bir ülkede nitelikli edebî eserlerin varlığı kadar bu eserleri ele alıp farklı açılardan onları yorumlayan edebiyat eleştirisinin olması da önemlidir. Eleştirmenin yorumları ve değerlendirmeleri birçok noktadan edebî eserin başkaları tarafından anlaşılmasını sağladığı gibi edebiyatçının ileride kaleme alacağı çalışmalarına da yol gösterir. Bu bağlamda edebiyat eleştirmenin/araştırmacısının edebî faaliyetler açısından mühim bir rolünün olduğunu söylemek gerekir.

M. Orhan Okay (1931-2017), akademisyen kimliğinin yanında Türkiye’de edebiyat eleştirisinin gelişmesine ciddi anlamda katkıda bulunan kültürlü birisidir. Gerek yetiştiği muhit gerek eğitim süreci dikkatlice incelendiğinde Okay’ın düşünce zenginliğinin kaynağı kendini hemen belli ettirir. İstanbul Balat’ta dünyaya gelen ve gençlik yıllarını İstanbul’un tarihi semti olan Fatih’te geçiren yazar, henüz Vefa Lisesinde okurken Behice Kaplan, Reşat Ekrem Koçu ve Nurettin Topçu gibi hocalardan ders alır. Edebiyat sevgisini Mehmet Kaplan’ın eşi Behice Kaplan’a felsefeye olan ilgisini ise Nurettin Topçu’ya borçlu olan Orhan Okay, genç yaşta fikir ve sanat âleminin içine dalar. Nurettin Topçu’nun tesiriyle başladığı felsefe eğitimini tamamlamasa bile felsefeye olan merakı sonraki yıllarda kaleme alacağı birçok eserine katkı sağlar.

İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümünde eğitimini sürdürürken bir yandan Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Hamdi Tanpınar, İsmail Hikmet Ertaylan, Ali Nihat Tarlan ve Mehmet Kaplan gibi hocalardan, diğer yandan tarih, sanat tarihi, Arap ve Fars edebiyatı bölümlerinden ders alır. Bütün bunlar yazarın araştırmacı kimliğini şekillendirdiği gibi fikir dünyasını da besler. Orhan Okay, daha çok Yeni Türk Edebiyatı üzerine kaleme aldığı eserleriyle tanınsa da onun eserlerinde sanat, felsefe ve tarih gibi alanların izlerini görmek mümkündür.

Orhan Okay, bir edebiyat araştırmacısının psikoloji, sosyoloji, felsefe, estetik gibi alanlarla temas halinde olması, söz konusu alanlarda uzmanlaşmasa bile onlardan faydalanmayı bilmesi gerektiğini ifade eder. Onun modern eleştiri kuramlarına olan vukufiyeti bu türden bir yorumda bulunmasında etkili olmuştur. Gerçekten modern eleştiri kuramları dikkatlice incelendiğinde hepsinde bir felsefi akımın veya psikoloji, sosyoloji, estetik gibi alanlardaki gelişmelerin etkisinin olduğu görülür. Nitelikli bir edebiyat incelemesinin bir felsefeden beslenmesi; sosyoloji, psikoloji, estetik, tarih gibi alanlarla yakın temas içerisinde bulunması kaçınılmazdır. Orhan Okay, edebiyat

araştırmalarının oldukça geniş ve çok yönlü olmasından dolayı diğer bilimlerle yakından ilgilenmek zorunda kaldığını belirtir:

Bilim-araştırma alanları arasında hiçbiri edebiyat kadar zengin, geniş ve gittikçe de büyüyen bir alan değildir. Evvelâ bu alanda malzemenin sınırı yok. Bu malzeme bir taraftan edebî eser dediğimiz şiir, roman, hikâye, tiyatro gibi türler, bir taraftan da bunlar hakkındaki yorumlar, tenkitler, inceleme, araştırma, tahlil vs.dir. İkinci bir husus, diğer ilim alanlarında, özellikle de pozitif ilimlerde en geçerli eser, en son ve çağdaş olan çalışmadır. Yüzyıllar önceki, hatta kırk elli yıl önceki eserlerin bile okuyucusu olmadığı gibi araştırmacı da birkaç meraklısından ibaret kalır. Hâlbuki edebiyatta Homeros'tan, destanlardan, kitabelerden başlayarak en son çıkan edebî esere kadar hepsi kendi başına bir değerdir, her devirde bunlar üzerine yapılmış tenkit ve yorumlar da ayrı bir değer taşır. Hiçbir araştırmacı -araştırmacı derken, edebiyat tarihçisi bu konuda daha da zaruret altındadır- bunları tanımaktan müstağni kalamaz. Bir de bilimler arası ilişkiler, ilgiler, teğetler var. Burada da edebiyat araştırmacısı diğer alanlara göre daha şümulü bir programın karşısında kalır. (2006: 354)

Yazarın edebiyat incelemeleri hakkında dile getirdiği düşüncelerin yansımalarını eserlerinde görmek mümkündür. Onun eserlerinde bilhassa estetik ve sanat felsefesinden ciddi anlamda beslendiği gözlemlenir. Sanat ve edebiyat hakkında ileri sürdüğü görüşler, derin bir felsefeye sahip olduğuna ve estetik okumalar yaptığına işaret eder. Okay'ın sanat ve edebiyata dair düşüncelerini ele alarak araştırmalarında takip ettiği yöntem hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ayrıca yazarın daha çok hangi felsefeden ve estetik kuramından beslendiği ortaya çıkarılabilir. Bunun için yazarın genel anlamda sanat, sanatçı, edebiyat ve şiir hakkında ileri sürdüğü düşünceleri üzerinde duracağız.

Sanat

İnsan eylemleri olumlu manada irdelenirse genel olarak iyiye, faydaya ve güzele yöneliktir. İyi eylemler ahlakın, fayda ekonominin, güzel ise sanatın doğmasını mümkün kılar. En ilkel kabilelerden en medeni toplumlara kadar her insani faaliyetin insanın yaşamını sürdürmesi veya yaşamdan haz almasına yönelik olduğu söylenebilir. Sanat, insanın yaşamdan haz almasını, derunî âleminin doyurulmasına katkı sağladığından asil bir faaliyet olarak değerlendirilir. Sanat özünden bireysel bir edim sonucu ortaya çıkmasına karşın varlığını yine de başkalarına borçludur. Hegel'in dediği üzere sanat eseri eksiksiz bir dünya ve tek bir nesne olarak görünse de sanat eserini gören ve ondan zevk duyan bir kamu için var olur. (1995: 262)

Sanat ve estetik üzerine düşüncelerini dile getirenlerin eserleri incelendiğinde, herkesin hem fikir olduğu bir sanat tanımının yapılamadığı görülür. Sözgelimi İmmanuel Kant (2011: 43), sanatın insan eylemlerinin özel bir şekli olduğunu ve doğadaki eylemlerden ayrıldığını söylerken Hegel (1994: 2), sanatın tinden doğduğunu belirtir. Alman İdealistlerinin düşüncelerine mukabil Plehanov, "sanat toplumsal hayatı ve felsefi düşünceyi ifade eder çünkü

başka bir şeyi ifade etmesine zaten imkân yoktur.” sözlerini sarf ederek konuyu farklı bir perspektiften ele alır. (1987: 122) Orhan Okay, değişik düşüncelerin olmasından ötürü sanatın “efradını cami, ağyarını mani bir tarifini çıkarmanın mümkün olmadığını” anlatır. Ayrıca sanat nazariyatını yapan estetiğin de hangi bilim sahasına dâhil edileceği ile ilgili kesin bir düşüncenin olmadığından bahseder. Ona göre felsefe, psikoloji ve sosyolojinin sanat hakkındaki görüşleri birbirinden çok farklıdır. (1998: 18) Bundan dolayı sanatı açıklamak gibi tanımlamak da güçtür.

Sanat eseri, sanatçı ve sanat alımlayıcısı (okuyucu/izleyici/dinleyici) sanat faaliyetinin olmazsa olmaz unsurlarındandır. Bir de sanat eleştirmeleri vardır ki onlar da sanat eseri ile sanat alımlayıcısı arasında köprü vazifesi gördükleri gibi sanat eserinin anlaşılmasına katkı sağlar. Orhan Okay, genelde edebiyat eserleri üzerine incelemeler yapmış bir akademisyen olmasına rağmen sanatın farklı boyutları (sosyoloji, psikolojik, tarihsel vs.) hakkında değerli görüşler ortaya koymuştur. Bu bağlamda o sıradan bir akademisyenin ötesinde aynı zamanda sanat eleştirmeni özelliklerine sahiptir. Sanat eleştirmenlerinin eserlerinde dikkat çeken noktalardan biri, sanat felsefesi ve estetik ile ilgili derin görüşlerin mevcut olmasıdır. Orhan Okay’ın da eserlerinde söz konusu alanlarla ilgili çok önemli değerlendirmelere rastlanır. Bu değerlendirmelerden çoğu, kadim estetikten itibaren tartışılan konulara temas etmektedir. Mesela Okay’ın genel anlamda sanatı gerçekliğin dışında bir şey olduğunu açıklaması, Platon ve Aristoteles’in sanat hakkındaki düşüncelerini hatırlatır:

Sanat ise haydi yanlış demeyelim, fakat mükemmel kurulmuş bir yalandır. Böylece bile bile aldandığımız bu yalan oyunuyla, halk kültürünün edebiyatına gireriz. Destanlar, masallar, efsaneler, halk şiirleri, evliya ve kahramanlık hikâyeleri hep birtakım gerçeklere yalanların da karışmasından ortaya çıkmaz mı? Ama bu yalanların bile gösterdiği bir gerçek vardır. O masallarda, hikâyelerde, destanlarda, insanımızın ahlakı, davranış tarzı, fazileti sezilir. Ama sezme için yine arif olmak gerekir. (2019a: 18)

Yazarın bu değerlendirmeleri tarihte sanat hakkında bilinen ilk kuramsal bilgiler sunan Platon’un düşünceleriyle paralellik gösterir. Platon, yansıtma olarak sanatın insanı idealardan uzaklaştığını ifade ettiği gibi sanatçının hakikat ile ilgili söyleyecek çok az şeyinin olduğunu belirtir. Bu bağlamda Platon’un sanata karşı olumsuz bir tavır takındığı söylenebilir. Öğrencisi Aristoteles ise sanatın gerçek olmadığını anlatmakla beraber sanatçının birtakım öngörülerde bulunarak insanı hayata hazırladığını söyler. Orhan Okay, sanatın kurmaca yönüne işaret ederken sanatçının bazı noktalarda gerçeklikten koptuğunu ileri sürer. Buna rağmen sanatta dile gelen yalanların başka bir gerçeği insana hatırlattığını savunur. Bu noktada Aristoteles’in fikirlerine yaklaşmış olur. Sanat ile gerçek arasındaki ilişki günümüze kadar düşünürlerin kafa yordukları bir konudur. Nitekim Cemil Sena “sanat insanın gerçeğe karşı bir şahlanması, başkaldırmasıdır; yalana, kuruntuya, hayale ve başkalışa karşı duyduğu bir sempatinin ifadesidir.” (1972: 160) Dabney

Townsend ise sanatın gerçeğin baskısından kurtulma ve asla olamayacak şeyin keşfi olduğu belirtir. (2002: 181) Buna göre sanat ile gerçeklik arasında temel bir ayrım olduğunu söylemekte fayda var. Temelinde kurgu olan sanatta, gerçeğin dışında alternatif bir evren oluşturulur ve bu evrenin amacı insanın estetik haz almasını sağlamaktır.

Sanat faaliyetinin insan varoluşundaki ehemmiyeti birçok düşünür tarafından öteden beri dile getirilmiştir. Medeniyet tarihinde, insanlığın maddi tekâmülünün yanında manevi tekâmülünün de önemli bir unsur olduğu ortadadır. Medeniyet sahasında gelişen toplumlarda sanatın günlük yaşamdaki rolü oldukça büyüktür. Öte yandan sadece medeniyet sahasında ilerleyen toplumlarda değil, ilkel toplumlarda bile sanatın varlığına rastlanması sanat faaliyetinin insan varoluşunun bir parçası olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Nitekim Orhan Okay, sanatın davranışlarımızın ana motiflerinden biri olduğunu ifade ederken söz konusu duruma işaret eder. Ona göre “sanat problemi üzerine eğilirken, daha başlangıçta, beşeri davranışların neler olduğu hakkında düşünmek ve bunları sınıflandırmak zarureti ile karşı karşıya geliriz.” (1998: 13) İyiye, faydaya ve güzele yönelen insan davranışları arasında en karmaşık olanı güzele yönelik olandır. Çünkü diğer davranış edimleri insanın yaşamını sürdürmesini sağlarken güzele yönelik davranışlar estetik haz almasına katkıda bulunur. İşte Okay, sanatın ayırt edici yönünü burada belirlediğini ifade ederek bir anlamda Kant ve Hegel’in güzele yönelik davranışlarımız ile ilgili ileri sürdükleri düşüncelerine yaklaşır.

Orhan Okay, sanat kelimesinin dilimizde geçirdiği evrim üzerinde de durur. Fransızcadaki *beaux arts* kavramını karşılamak üzere *sanayi-i nefise* sözcüğünün kullanıldığını ve zamanla sadece sanat kelimesinin tercih edildiğinden söz eder. Daha sonra genel bir sanat tanımı yapmaya çalışır. Ona göre sanat, bir duygu ve düşüncenin maddi bir malzemedan veya sestan veya sözden faydalanmak suretiyle heyecan ve hayranlık uyandıracak şekilde ifade edilmesidir. Bu noktada dört önemli unsur öne çıkar: 1. Duygu veya düşünce, 2. Plastik malzeme veya ses-söz, 3. İfade, 4. Heyecan ve hayranlık uyandıracak şekil. (1998: 19) Okay’ın açıklamasına dikkat edildiğinde sanatın ayırt edici niteliği *ifade* ile ilişkilidir. Duygu veya düşünceye herkesin ulaşabileceğini, önemli olan ifadenin mükemmeliyetine ulaşmak olduğunu anlatan yazara göre “ifade, duygu ve düşüncenin sanatkârane sentezidir.” (1998: 19) İfadeyi sanatkârane bir özelliğe büründüren kişiler ise ancak deha sahibi insanlardır. Bu şekilde Orhan Okay’ın, Kant’ın sürekli vurguladığı sanatın bir deha ürünü olduğu düşüncesine yaklaştığını söylemek mümkündür.¹ Yazarın, sanatın özgünlüğünü ifadeye bağlamış olması ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. İfade ya da duygu ve düşüncüyü anlatma biçiminin, sanatsal yaratımının temelinde yer aldığını düşünen Dabney Townsend’e göre sanat duyguya *ifade* kazandırır. Sanat bilinen bir etki bırakmayı *ifade* yoluyla

¹ Kant’ın estetiği her yönüyle bir deha estetiğidir. Alman düşünürüne göre “deha doğuştan anlık yatkınlıktır (ingenium) ki, doğa sanata kuralı onun yoluyla verir.” (2011: 283)

gerçekleştirir. (2002:134) İşlenen konu ne kadar mühim olursa olsun sanatın, başkaları üzerinde etki bırakması *ifadeye* bağlıdır.

Sanatın ortaya çıkmasında muhayyilenin rolü birçok kez, farklı düşünürler tarafından vurgulanmıştır. Hatta bazı düşünürler sanat faaliyetini doğrudan muhayyilenin bir ürünü olarak ele almışlardır. Mesela Edmund Burke, muhayyilenin yaratıcı edimde bulunarak sanat eserini meydana getirdiğini ileri sürer. (2008: 21) Orhan Okay da hem sanatın muhayyilenin ürünü olduğunu ifade eder hem de psikanalize göndermede bulunarak bilinçaltının sanat eserinin ortaya çıkmasında etkili olduğunu anlatır. (2019a: 39) Diğer varlıklar arasında kendine has bir ontolojiye sahip olan sanat eserlerinin, sanatçının iç âleminde izler taşıdığı bilinmektedir. Bilhassa bilinçaltının derin dünyasının sanat eserini oluşturan temel güçlerden biri olduğu ileri sürülmüştür. Sanatı gündüz düşü olarak değerlendiren Freud'a göre fantezilerin büyük bölümü bilinçaltıyla ilişkilidir ve muhayyile yoluyla fanteziler sanat eserine dönüşür. Freud, sanatçının çocukluğundan kalma anılarının diğer anılarından farklı olarak bilinçli bir şekilde ortaya çıkarılmadığını; deşilerek, onlar üzerinde birtakım değişiklikler yapılarak gün yüzüne çıkarıldığını söyler. (2007: 37) Orhan Okay, Freud'un düşüncesine katılmakla birlikte başka bir noktaya işaret eder. Ona göre sanatın, sanatkârın şahsiyetini ve "ben"ini aşan bazı yönleri mevcuttur. Bu sanatın transandantal gücü olarak incelenir. "Bu aşma keyfiyeti aşk, ölüm, Tanrı, tabiat kâinat gibi motiflerle kendini gösterir. Hatta sanatkârın kendi egosu bu motifi teşkil etse bile neticede o ego, bir süperegoya dönüşür." (2019b: 99)

Orhan Okay'ın eserleri incelendiğinde sanatın toplumsal rolü ve gelecek nesillere aktarılma biçimi hakkında da önemli tespitlerde bulunulduğu görülür. Yazar, bir sanat eserinin canlılığı hayatiyeti, ebediliği, onun aramızda yaşayışını devam ettirmesiyle mümkündür, diyerek sanat eserinin başkaları tarafından sahiplenmesinin onun değerine katkı sağladığını belirtir. (2016: 62) Ona göre toplumsal bütünlüğe dâhil olan her insan güzel sanatların varlığına ihtiyaç duyar. Sanat eleştirmeninin bazen sanat eserine bu açıdan yaklaşması daha doğrudur.

Sanat ile felsefe arasında önemli etkileşimler söz konusudur. Birçok sanatçının aynı zamanda felsefeyle uğraşmış olması ve sanatın felsefeden beslenmesi üzerinde durulması gereken bir husustur. Orhan Okay, sanat ile felsefe arasında karşılık bir etkileşim olduğunu düşünür. Ona göre bütün sanat mektepleri bir felsefi düşüncenin mahsulüdür. Özellikle romantik, realist ve natüralist mektepler varlıklarını kendi dönemlerindeki hâkim felsefi düşünceye borçludur. (2016: 177) Gerçekten felsefi düşüncede yaşanan her türlü gelişmenin sanata doğrudan veya dolaylı yoldan yansımaları vardır. Tarih boyunca birçok sanat akımı ve yöneliminin ortaya çıkmasında felsefede yaşanan gelişmelerin büyük rolü vardır.

Orhan Okay genel anlamda edebiyat sanatı hakkında araştırmalar yapmasına rağmen farklı sanat şubeleri ile ilgili değerlendirmelerde de bulunmuştur. Resim, sinema, heykel, müzik gibi sanatlar üzerine söylediklerine

bakıldığında sanat felsefesine hâkim olduğu fark edilir. Söz gelimi müzik ile ilgili şu düşünceleri sanat ile ilgili derin bir bilgiye sahip olduğunu gösterir: “Gerçek ruh sanatı, müzikle başlar. Müzik, insan ruhundaki bütün duyguları, bütün değişimleri, sınırsız bir ifade kabiliyeti ile verir. Batı müziğinin çok sesli orkestral vasfı, kâinatı ve onun içindeki bütün varlıkları, yaratıcıyı, ruh hallerinin zenginliklerini bir bütün halinde ifade etmeyi hedef alır.” (1998: 26) Müziğin insan ruhu üzerindeki tesirinden olacak ki birçok şair, müzik ile şiir sanatı arasında bazı paralellikler kurmuşlardır. Paul Valéry, Ahmet Haşim, Yahya Kemal bu şairlerden sadece bazılarıdır.

Bir sanat eserinin anlaşılması ve değerinin ortaya serilmesinde sanat eleştirmenlerine ciddi görevler düşer. Bu mühim konu üzerinde de fikirlerini dile getiren Orhan Okay, sanat eleştirisinde mutlakçı davranmamanın en doğru yol olduğunu anlatır. Ona göre ciddi bir tenkit, esere yeni ufuklar açtığı gibi eserin gelişmesini de sağlar. Hatta birbirine zıt görüşlerin bile insanı esere yaklaştırmada büyük rol oynadığı söylenebilir. (2016: 131) Orhan Okay'ın başta bilimsel çalışmaları ele alındığında farklı perspektiflerde edebî eseri incelediği ve esere ön yargı ile yaklaşmadığı görülür. Bu yöntem, edebî eserin sanatsal değerinin anlaşılmasında en doğru yoldur. Orhan Okay, eleştirmenin sanat eserine yaklaşırken kural koyarak hareket etmemesi, bilakis sanat eserinden yola çıkarak kural tespit etmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre sanat eleştirisi daima büyük eserlerin takipçisi olmuştur. (2016: 54) Bu değerlendirmeler, sanat eserinin mahiyetinin anlaşılmasına katkı sağladığı gibi sanat eleştirmenin sanatı yaklaşıması açısından yönlendirici özelliklere sahiptir.

Sanatçı

Sanat felsefesi ve estetik disiplininde üzerinde en fazla durulan konulardan birisi sanatçının varlığıdır. “Sanat yapıtı ya da sanat varlığı, özel bir etkinlik işidir. Bu etkinliğe sanat etkinliği, sanat yaratması dendiği gibi, bu yaratma işinde bulunan kişiye de, sanatçı adı verilir.” (Tunalı 2012:79) Sanat ve edebiyat alanında incelemede bulunan birçok araştırmacı, sanatçıyı sanat eserinin ortaya çıkmasında asıl unsur olarak ele alır. Yapısalcılık ve göstergebilim gibi bazı çağdaş yaklaşımlar bir tarafa bırakılırsa edebiyat eleştirisinde de sanatçının varlığı daima birinci derece önemsenmiştir. Yine sanat felsefesi ve estetik disiplininde sanatçı denilen müstesna şahsiyet üzerinde ayrıca durulmuştur. Bilhassa romantik akımın da etkisiyle sanatın bir yansıma olduğu düşüncesi terk edilerek sanatçının yaratım ürünü olduğu dillendirilmiştir. Bu noktada özellikle Kant'ın düşüncelerinin, sanatçıya yönelik algının değişme uğramasını sağladığı gibi sanat eleştirisinde sanatçının kişiliğine yönelmede de etkili olduğunu belirtelim. Alman düşünür güzel sanatı *dehanın* sanatı olarak tanımlayarak daha en başta sanat olgusunu *deha* ile ilişkilendirir. Ona göre deha, sanata kural veren bir yetenektir. (2011: 176) Kant, dehanın kişide doğuştan bulunduğunu ve ancak sanatçıların bir deha olabileceğini ileri sürer.

Orhan Okay çalışmalarında bir eseri tahlil ederken veya değerlendirirken sık sık sanatçının şahsiyetine dikkat çeker. Onun çalışmaları tetkik edildiğinde sanatçıyı sıra dışı bir varlık olarak ele aldığı ve deha estetiğinden beslenerek birtakım çıkarımlarda bulunduğu fark edilir. Bilhassa sanatçının muhayyilesine (imgelem) verdiği kıymet doğrudan deha estetiği ile ilişkilidir. Yukarıda kısaca değindiğimiz üzere romantik akım ile birlikte sanatçının kişiliği önemsenmiş ve sanatçının bir deha olduğu ileri sürülmüştür. Dehaların en önemli özelliği güçlü ve zengin bir muhayyile yetisine sahip olmalarıdır. Bu durum, Kant ve Hegel estetiklerinde de sık sık dile getirilmiştir. Hegel'e göre sanatçı muhayyilesi yoluyla kendinde akılsal olarak var olanı somutlaştırır. (1994:280) Başka bir deyişle sanatsal yaratım muhayyile yetisi tarafından ortaya konulur. Orhan Okay'ın, önemli çalışmalarından biri olan *Abdülhak Hâmid'in Romantizmi*'nde muhayyile üzerinde dururken Hegel ve Kant'ın fikirlerine yaklaştığı görülür. Sanatçı hakkında şu değerlendirmeleri deha estetiğinin tesirinde söylenmiş gibidir:

Sanatkâr, tasavvurundaki âlem ile maddi âlem zıtlıkları arasında yaşayan; yaşadığının şuuruna varan ve realiteyi terk edip kendi sanat dünyasına çekilen insandır. Kendi ferdi tarihinin içinde, çok defa şuurunun altında yaşayan mazinin, muhayyilesine hücum eden hayalleri arasında yeni bir dünya oluşturur ve oraya sığır. (1971: 16)

Daha sonra kaleme aldığı birçok yazısında sanatçının muhayyilesinin önemine vurgu yapan Orhan Okay'a göre sanatçının hayal edebilme yeteneği diğer insanlarınkinden daha fazla gelişmiştir. Sanat eserini anlayabilme adına eleştirmenin sanatçının muhayyilesine yaklaşması elzemdir. Sanatçının muhayyilesini en iyi dışı vurduğu sanat şubesi ise edebiyattır. Öyleyse edebiyat incelemeleri, aynı zamanda edebiyatçının muhayyilesi hakkında birtakım tahlillerde ve çıkarımlarda bulunmalıdır.

Orhan Okay, sanatçının muhayyilesine değinirken aynı zamanda sanat için en büyük kaynağın ne olduğu konusuna da yoğunlaşır. Onun düşüncesine göre "bir sanatkâr için ilk ve en mühim kaynak muhakkak ki kendi şahsiyeti ve bu şahsiyetini yapan biyolojik ve psikolojik şartlardır." (1998: 189) Yazar, bu şekilde sanat eseri ile sanatçının birbirinden koparılamayacağına işaret ederek sanatçının varlığını önemsedğini ortaya koyar. Öte yandan sanatçıyı, görmezden gelen eleştiri yöntemlerine ve birtakım tartışmalara karşı durur. Mesela "sanat, sanat için midir yoksa toplum için midir?" diye münakaşa etmenin gereksiz olduğunu belirtir. Ona göre yapılması gereken "nazlı bir yaratık olan sanatkârı kendi dünyası içinde rahat ve hür bırakmak olmalıdır." (2019a: 64) Önemli olan sanatın sanatkârdan koparılamayacağına farkına varılmasıdır, yoksa sanatın toplum için mi sanat için mi olduğunu tartışmanın hiçbir faydası yoktur. Ayrıca sanatçının millî olup olmadığı konusunda tartışmanın da anlamı yoktur. Okay'a göre bir eserin sanatsal değeri yerine millîliğini tartışmak gereksizdir. Orhan abidelerinden günümüze kadar bütün edebiyatımızın her güzel eseri millîdir."(1998: 42) Yapılması gereken güzel eserlerin doğru anlaşılması ve tahlil edilmesidir.

Mehmet Akif, Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Mithat Efendi gibi edebiyatçılar üzerine müstakil eserler kaleme alan Okay, iyi bir sanatkârın nasıl olması gerektiği hakkında da bazı çıkarımlarda bulunmuştur. Örneğin Mehmet Akif'i anlatırken asıl sanatkârın idealize ettiği karakteri eserinde şahsiyetleştirebilen kişi olduğunu ifade eder. (2019b: 64) Asım'ı, Mehmet Akif'in idealize ettiği şahsiyet olarak ele alarak *İstiklal Marşı* şairinin büyük bir sanatkâr olduğundan söz eder. Ayrıca sanatçının bazı özelliklerini sıralarken onun popülizm peşinde koşmaması gerektiğini savunur. Ona göre gerçek bir sanatçının karizması olamaz, hiçbir sanatçının bir stat dolusu hayranı yoktur. Okunmak, seyredilmek, dinlenmek her sanatkârın hoşuna gider fakat sanatkârlar şöhretin büyük bir afet olduğunu bilirler. (2017: 276) Birçok sanatkârın eserlerini ortaya koyduğu dönemde anlaşılmasa hatta bazılarının yaşamlarında ciddi anlamda yalnızlık çekmeleri Orhan Okay'ın düşüncelerini birçok noktada desteklemektedir. Onun Mehmet Akif'i *kalabalıklar arasında yalnız bir adam* şeklinde tarif etmesi bu açıdan ayrıca ele alınabilir.

Sanatların En Üstünü Edebiyat

Her sanat şubesi kullandığı malzemedan kaynaklı olarak birtakım özelliklere sahiptir. Resim, heykel, müzik, sinema ve edebiyat gibi sanat şubeleri, temelde kişide estetik haz uyandırma işlevine sahip olsalar da bunu değişik yollarla yaparlar. Duygu ve düşünceler resimde boya yoluyla, heykelde mermer yoluyla, müzikte sesler yoluyla, edebiyatta ise sözcükler yoluyla aktarılır. Bu açıdan yaklaşıldığında sanatların birbirinden ayrılması ve farklı nitelikler göstermesinin doğrudan kullanılan malzeme ile ilişkili olduğu söylenebilir. Sanatlar içerisinde edebiyatın asıl yerini belirleyen husus da kullandığı malzeme olan dilden kaynaklanır. Bundan ötürü edebiyatın nitelikleri açıklanırken birçok düşünür, onun malzemesi olan dilden hareket eder. Bu düşünürlerden biri olan Orhan Okay da edebiyatın asıl gücünün dilden kaynaklandığını ileri sürer.

Orhan Okay, edebiyatın diğer sanat şubeleri arasındaki yerini ele alırken her şeyden önce sanatın temelde beş sınıfa ayrıldığını belirtir: mimari, heykel, resim, müzik ve edebiyat. Bu sanat şubelerinde mimari, heykel ve resim göze hitap etmeleri ve plastik yönlerinin olması açısından, müzik ve edebiyat ise ses ile olan ilişkilerinden dolayı birbirine yakın durmaktadır. Plastik sanatların temel özelliği göze hitap ediyor olmaları iken fonetik sanatların kulağa hitap etmeleridir. (1998: 15) Okay, müzik ile edebiyat arasında yakınlığın olmasına rağmen müziğin kulağa, edebiyatın ise zihne hitap ettiğini söyleyerek iki sanat türü arasındaki ayırımı ayrıca dikkat çeker. Onun açıklamasına göre “edebiyat, sanatkârın iç dünyasında doğan ve orada ifadesini bulan mutlak zihni ve deruni bir sanattır. Bu bakımdan güzel sanatlar içinde maddi malzemeye, göz ve kulak gibi duyu organlarına, faydaya, fizik dünyasının kanunlarına bağlı olmayan tek sanattır.” (1998: 16) Bir edebî eserin diğer sanat eserlerinden ayrılan en önemli yönü burada somutlaşır. Diğer sanat eserleri ile etkileşime geçmek için sanat eserinin bulunduğu yere gitmek gerekir ya da onunla etkileşime girmek için bir aracıya ihtiyaç vardır. Orhan Okay'ın iddiasına

göre “edebiyat, eserini seyirci ile doğrudan doğruya temas ettirebilen tek sanattır.” (1998: 19) Söz gelimi bir mimari eseri görebilmek için onun bulunduğu yere gitmek gerekir. Ama edebî eser onu alan herkes tarafından istenilen yerde okunup incelenebilir. Gerçi bir tablonun orijinalinin bulunduğu yere gitmeden de tablonun bir taklidi üzerinde inceleme yapmak mümkündür fakat hiçbir zaman bir eserin orijinalinin yarattığı estetik hazza ulaşamaz. Orhan Okay, edebî eserin nerede olursa olsun, okuyucunun karşısına orijinal bir biçimde yer aldığını ifade eder.

Edebiyatın diğer sanat türlerinden ayrılan bir niteliği de en millî sanat olmasıdır. Ana malzemesinin dil olması, edebiyatın en millî sanat olarak kabul edilmesinde de belirleyici olmuştur. Nitekim Orhan Okay edebiyatı en millî sanat olarak değerlendirirken bu noktaya temas eder. (1998: 20) Ona göre dil millî bir unsurdur, edebiyatın da dil ile icra ediliyor olması onu millî bir karaktere büründürür. Bu, diğer sanat şubelerinin mahrum olduğu bir özelliktir. Okay, edebiyatın en büyük gücünün dilden kaynaklanmasına karşın en büyük zaafının da yine dilden kaynaklandığını ileri sürer. İnsanlık kadar eski olan dilin sürekli değişime uğraması ve canlı bir özellik göstermesi böyle bir yorumda bulunmasında belirleyici olmuştur. Öte yandan edebiyatçı anlatmak istediği her şeyi dilin sınırları içerisinde aktarma zorunda kalmaktadır.

Edebiyatın birtakım sınırlılıklarına değinmesine rağmen Orhan Okay, güzel sanatların en özgün olanının edebiyat olduğuna inanır. Ona göre edebiyat diğer sanatların hiçbirinin yapamadığı bir şekilde güzel sanatları kendi bünyesinde toplama gücüne sahiptir. (1998: 222) Başka bir ifadeyle okuyucu ile diğer sanatlar arasına giren edebiyatçı, okuyucunun diğer sanatlarının güzelliğine varabilmesi noktasında bazı yorumlarda bulunabilir. Bu şekilde okuyucu sadece edebiyata yönelerek birçok güzel sanatın zevkini tadabilir. Edebiyat eserinin estetik değerinin dilin kullanım biçimine bağlı olduğunu anlatan Orhan Okay, edebiyatçının dili iyi kullanması gerektiğini ifade eder. Hatta edebiyatçı denilen kişinin dili iyi kullanan kimse olduğunu söyler. (1998: 27)

Edebiyatçı ile okuyucu arasındaki bağ edebî eser yoluyla sağlanır. Orhan Okay bundan dolayı edebiyatçının her zaman okuyucunun varlığını hesaba katması gerektiğini ifade eder. Ona göre “okuyucunun varlığını hesaba katan sanatkâr, gerçekte iki ben’i karşı karşıya getirmiştir. Dil meselesinden farklı olan yeni iletişim budur.” (1998: 31) Fakat bazen insanın iç dünyasının zenginliği karşısında dil eksik kalabilmektedir. Bu gibi durumlarda edebiyatçı elindeki malzemenin imkânını zorlayarak eserin anlam dünyasını genişletmeye çalışır. Edebî eserde her kelime farklı bir anlam ve değere kavuşabilir. Zaten edebiyatın estetik zevk vermesini bu yönü sağlar.

Orhan Okay, eleştirilmesi ve yorumlaması en güç sanatın edebiyat olduğunu düşünür. Edebiyatın insan duygu ve düşüncesinin ürünü olmasının yanında diğer sanatlarla kıyaslandığında daha soyut olduğunu ifade eder. Ayrıca dil gibi karmaşık bir malzemeyi kullanmasından ötürü eleştirmenlerin bir eser hakkında ortak yorumda bulunmalarının güç olduğunu söyler. (2016:

10) Değer yargılarında yaşanan değişmelerin edebiyat eleştirisini de etkilediğini belirten Okay, edebiyat tarihi gibi edebiyat eleştirisinin de objektiflikten uzak kaldığını ileri sürer. Ona göre eleştiri münferit ve tahlilci bir yapıya sahiptir.

Diğer sanat dalları ile kıyaslandığında edebiyat incelemelerinin kendine has birtakım niteliklerinin olduğu ortadadır. Edebiyatın bir sanat olarak diğer sanatlardan ayrı bir yerde durması böyle bir durum ile karşılaşılmasında belirleyici olmuştur. Oldukça karmaşık ve soyut bir sanat olan edebiyat, inceleyen açısından zorluklarla doludur. Orhan Okay, bu zorluklardan birinin edebiyatın araştırma sahasının geniş ve şümüllü olmasına bağlar. Ona göre edebiyat araştırmaları sadece edebî eser ile sınırlanabilir. Söz gelimi edebî eserin yazıldığı devrin siyasi, sosyal, felsefi ve kültürel durumunu göz önünde bulundurmak gerekir. (1991: VII) Sağlıklı bir tahlile ulaşabilme adına eleştirmenin edebiyat dışında başka sahalarda bilgi birikimine sahip olması elzemdir.

Edebiyatın Güzide Türü Şiir

Edebî türler arasında şiirin ehemmiyeti öteden beri hem Doğu'da hem Batı'da düşünürler tarafından vurgulanmıştır. Hatta uzun bir dönem edebiyat şiirle eşdeğer görülmüş ve şairin diğer sanatçılardan üstünlüğü birçok kez dile getirilmiştir. Jean-Jacques Rousseau, "insanlar ilk başta sadece şiir biçiminde konuşuyorlardı" (2010:12) diyerek şiirin insanlık kadar eski bir sanat olduğuna göndermede bulunur. En üstün sanatın şiir olduğunu söyleyen Kant, şairi bir deha olarak değerlendirir ve şiir sanatının kurallara göre hareket etmediğini belirtir. (2011: 199) Wilhelm Dilthey ise "güzellik doğrudan hayatta var olur, varlık açılır ve gerçeklik şiir haline gelir." (1984: 121) sözlerini sarf ederek şiirin diğer sanatlardan üstün olduğuna işaret eder.

Orhan Okay'ın akademik çalışmalarında şiire yönelik olanlarının sayısının hayli fazla olduğu görülür. Necip Fazıl, Mehmet Akif, Abdülhak Hamid Tarhan, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şairler hakkında müstakil eserler kaleme alan yazarın şiir sanatı ile ilgili derin bir bilgisi vardır. Üniversitedeyken poetika dersleri verdiği gibi daha sonra Cumhuriyet Dönemi'nin üç önemli poetikasını ele alan bir kitap yayımlar. *Poetika Dersleri* adındaki bu kitapta Ahmet Haşim'in, Necip Fazıl'ın ve Orhan Veli'nin poetikalarını inceler. Poetikanın tarifini yaparken bir tür olarak şiirin bütün edebiyatı kapsadığını ifade eder. (2009: 17) Şiir hakkındaki bu düşünce keyfi değildir, bilakis hem felsefede hem edebiyat tarihinde şiiri edebiyat ile eş gören birçok isme rastlanır. Yukarıda kısaca fikirlerine değindiğimiz düşünürlerin yanında Nietzsche ve Heidegger gibi modern felsefenin önde gelen isimleri de şiir sanatına ayrı bir önem vermişlerdir.

Orhan Okay, bir milletin kendisini en iyi ifade ettiği sanatın şiir olduğunu düşünür. Ona göre "şiirini kaybeden, dilini; dilini kaybeden millet varlığını kaybediyor demektir." (2016: 37) Bir milletin dili varlığını en iyi şekilde şiirde bulur. Gelecek nesiller millî dilin zevkine ancak şiir vasıtasıyla

ulaşırlar. Bundan dolayı Okay, şiiri millî bir mesele olarak ele alır ve bugün anlamakta güçlük çektiğimiz Fuzûlî, Nefî, Bâkî gibi şairleri de millî olarak görür. Ona göre millî olabilmek için millî konuları işlemeye gerek yoktur, dili başarılı bir şekilde kullanmak kâfidir. Bu açıdan yaklaşıldığında edebiyat tarihimizin millî şairlerle dolu olduğu görülecektir. Okay, şiirin diğer edebiyat nevelerine göre dil ile olan yakın münasebetinin daha fazla olmasından ötürü ehemmiyetle üzerinde durulması gerektiğini düşünür. Gerçek manada dil sanatının şiir olduğunu ileri sürer:

Edebiyat mahsulleri içinde şiirin ayrı bir yeri vardır. Diğer edebi türler; roman, hikaye, deneme, hatıra, hatta manzum hikaye, manzum tiyatro ve artık akla gelebilecek, yahut bundan sonra yeniden bulunacak veya yeniden isim verilecek edebiyat nevelerinin de hepsi muhakkak ki bir ustalık ister, hepsi güçlü bir nefese ve bir tekniğe muhtaçtır. Fakat bütün bu türlerin dışında şiirin hususi ve imtiyazlı bir yeri vardır. O, birkaç mısra, hatta birkaç kelime içine sığdırılmış, sıkıştırılmış, yoğunlaşmış bir ifadenin sanatıdır. Öteki ifade çeşitlerinde bulacağımız rahatlığı, genişliği şiirde buluruz. (2019b: 87)

Orhan Okay, edebî dil denilince aslında birçok açıdan şiir dilinin kastedildiğini anlatır. Ona göre şiir dilinde mazmunlar, metaforlar ve edebî sanatlarla ifade zenginliğine ulaşılır. (2016: 55) Şiir dili sayesinde kelimeler maddi dünyadan ruh ve zihin dünyasına aktarılır. Zaten şiir sanatının asıl gücü de buradan kaynaklanır. Okay, şiirin her büyük sanat eseri gibi bir iç çatışmanın mahsulü olduğunu düşünür. (2016: 70) Bireysel duyguları anlatmada oldukça elverişli olan şiir, bu yönünden dolayı sanatçı ile özdeşleşen bir sanat olarak kabul edilir. Kurmaca metinlerde yazar ile eser arasındaki ayrım artarken şiirde şair ile metin arasındaki ayrım ortadan kalkar. Hatta şiirdeki bütün duygu ve düşüncenin, şairden kaynaklandığı hemen hemen herkes tarafından bilinir.

Şair ile diğer sanatçılar arasında da ciddi farklar mevcuttur. Kimi zaman varlığı eleştirilen kimi zaman göklere çıkarılan şairin nevi şahsına münhasır bir kişilik olduğu dillendirilmiştir. Orhan Okay da şairin mısralarında hiçbir sanatçının yapamayacağı şekilde bizleri sanatsal olana yaklaştırdığını söyler. (1998: 23) Çünkü diğer sanatların anlatmada güçlük çektiği duygu ve düşünceleri edebiyat anlatır. Edebiyatta, insanı duygu ve düşünceye en çok yaklaştıran tür ise şiirdir. Okay, bütün sanatlarda vazgeçilmez unsurun tekrar olduğunu ifade ettikten sonra şiirde vezin ve kafiye'nin tekrar unsurunu elde etmemize yaradığını belirtir. (1998: 36) Dolayısıyla vezin ve kafiye şiir sanatının en önemli iki unsuru olarak karşımıza çıkar.

Sonuç

Orhan Okay'ın nitelikli çalışmalar ortaya koymasında genel anlamda sanat ve edebiyata yaklaşım biçiminin etkili olduğu söylenebilir. Okay, edebiyat eleştirisini mekanik bir uğraş olarak görmek yerine, başta sanat felsefesi olmak üzere estetik, psikoloji, tarih ve sosyolojiden faydalanmıştır. Bilhassa sanat ve edebiyat hakkındaki değerlendirmelerine dikkat edildiğinde sanat eserini her şeyden önce estetik bir obje olarak ele aldığı hemen fark edilir. Sanatı insanın

temel faaliyetleri arasında değerlendirerek sanat incelemesinin esasının insani olanı kavramak olduğu belirtir. Ona göre sanat insanın deruni âlemine açılan bir kapıdır, sanat eleştirmeni ise bireyin bu kapıdan girmesine yardımcı olan kişidir.

Güzel sanatlar içerisinde edebiyatın, edebiyat türleri arasında ise şiirin müstesna bir yerinin olduğunu düşünen Orhan Okay, edebiyatın gücünün ifadeden kaynaklandığını belirtir. Söz konusu düşüncelerine bakıldığında özellikle Kant ve Hegel estetiklerinden yola çıkarak birtakım değerlendirmelerde bulunduğu görülür. Bilhassa bazı popüler modern eleştiri yaklaşımlarının aksine sanatçı denilen varlığa ayrı bir önem vermesi onun deha estetiğinden beslendiğinin delili olarak ele alınabilir. Sanatçının kişiliğinin, sanat eserinde en iyi şekilde ortaya konduğunu düşünen Okay, sanat incelemesinin bu bağlamda sanatçının kişiliğine yaklaşma faaliyeti olarak görür.

Kaynakça

- Edmund Burke. (2008), *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*, (Çev.) M. Barış Gümüşbaş, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Freud, Sigmund. (2007), *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, (Çev.) Kâmuran Şipal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Georg Wilhelm F. Hegel. (1994), *Estetik Güzel Sanat Üzerine Dersler I*, (Çev.) T. Altuğ-H. Hünler, Payel Yayınları, İstanbul.
- Jean-Jacques Rousseau. (2010), *Dillerin Kökeni Üzerine Deneme*, (Çev.) Ömer Albayrak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İmmanuel Kant. (2011), *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, (Çev.) Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Okay, M. Orhan. (1971), *Abdülhak Hâmid'in Romantizmi*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- Okay, M. Orhan. (1991), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Okay, M. Orhan. (1998), *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. Orhan. (2006), "Orhan Okay'la Söyleşi", (haz.) Neslihan Demirci, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C 4, S 7, s. 351-359.
- Okay, M. Orhan. (2009), *Poetika Dersleri*, Hece Yayınları, Ankara.
- Okay, M. Orhan. (2016), *Edebiyat ve Edebi Eser Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. Orhan. (2017), *Silik Fotoğraflar Portreler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Okay, M. Orhan. (2019a), *Kâğıt Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. Orhan. (2019b), *Mehmed Akif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ongun, Cemil Sena, (1972), *Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Plehanov, Georgi Valentinoviç. (1987), *Sanat ve Toplumsal Hayat*, (Çev) C. Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Townsend, Dabney. (2002), *Estetiğe Giriş*, (Çev.) Sabri Büyükdüvenci, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Tunalı, İsmail. (2012), *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Wilhelm Dilthey. (1984), *Poetry and Experience*, Princeton University Press, New Jersey.